

Anna Bijns (1493-1575), *Refreinen*

Handleiding voor de leerkracht

Afbeelding: Lucas van Leyden, *De verloving* (ca. 1527). (Publiek domein)

Bron: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fiancees_mg_0008.jpg

Inleiding

Anna Bijns (1493-1575) staat bekend als de eerste feministische schrijfster uit onze literatuur. Ze schreef refreinen, de favoriete dichtvorm van de rederijkers, maar ze kon geen lid worden van een rederijkerskamer, omdat ze een vrouw was. De twee belangrijkste thema's van haar teksten zijn: de opkomst van het protestantisme, waarvan ze een grote tegenstander was, en de man-vrouwrelatie, met name het bedrog in de liefde, waarvan ze zelf slachtoffer is geweest. De refreinen van Anna Bijns behoren tot de canon van de Nederlandstalige literatuur.

Verantwoording

We zijn van oordeel dat het Middelnederlands voor de meeste leerlingen een onoverkomelijk obstakel is en dat we alles in het werk moeten stellen om dit obstakel te verwijderen en de kloof tussen de oude tekst en de hedendaagse lezer te overbruggen. Aangezien het lezen van Middelnederlandse teksten in de originele versie geen doelstelling is van het voortgezet onderwijs, kan er niets op tegen zijn om de tekst beter toegankelijk te maken door hem te moderniseren. In de Griffioenreeks verscheen in 1994 *'t Is al vrouwenwerk*, een bloemlezing uit de refreinen van Anna Bijns, samengesteld door Herman Pleij. Pleij had de teksten alleen herspeld en voorzien van een moderne interpunctie. Hij motiveerde dit als volgt: 'Nadere woordverklaringen en detail-commentaar worden niet gegeven, omdat daarmee het karakter van deze bloemlezing zou worden aangetast. In de regel zal de lezer voldoende steun vinden in de context om een enkele moeilijkheid zelf globaal te kunnen oplossen.' (H. Pleij, 1994, p. 128-129). Het spreekt vanzelf dat de laatste opmerking niet klopt. Dat moet Herman Pleij zich later ook gerealiseerd hebben, want in de in 2013 door hem samengestelde nieuwe bloemlezing *Meer zuurs dan zoets* neemt hij bij elk gedicht een moderne prozavertaling op. De herspelling is weliswaar al een belangrijke tegemoetkoming aan de hedendaagse lezer, maar die maakt de teksten voor hem nog niet verstaanbaar. Daarom hebben wij, naast de omzetting in hedendaagse spelling, ook gekozen voor een vertaling, die qua stijl en register zoveel mogelijk overeenkomt met de originele tekst. Het spreekt vanzelf dat het daarbij niet mogelijk is om het oorspronkelijke aantal lettergrepen per vers en het rijm (en andere klankaspecten) te handhaven, maar we achten de inhoud en de verstaanbaarheid van de boodschap belangrijker dan metrum en rijm. Als uitgangspunt dienden de uiterst betrouwbare vertalingen, gemaakt door W. Waterschoot, die te vinden zijn in de bloemlezing van Gerrit Komrij (1994), maar die hebben we zoveel mogelijk aangepast aan onze doelgroep (leerlingen van het voortgezet onderwijs). Daarbij hebben we gekozen voor een 'parallele vertaling': we bieden een vertaling per versregel aan, parallel met de oorspronkelijke tekst, d.w.z. dat de Middelnederlandse versregels (vetgedrukt) telkens afgewisseld worden met een vertaling (gewoon gedrukt). Het Middelnederlands wordt op die manier als het ware direct 'ondertiteld'. Deze wijze van presenteren geeft aan de leerlingen de mogelijkheid om de tekst meteen te begrijpen bij hun individuele lectuur en aan de leerkracht de mogelijkheid om de oorspronkelijke tekst

expressief in de klas voor te lezen, terwijl de leerlingen de inhoud ervan door middel van de parallelle vertaling gemakkelijk kunnen volgen.

Leven en werk

Anna Bijns (1493-1575), de dochter van een Antwerpse kleermaker, is de bekendste Middelnederlandse dichteres die niet tot het geestelijke milieu behoorde en over profane onderwerpen schreef. Ze bleef ongehuwd en was heel haar leven lang onderwijzeres. We weten niet welke opleiding ze heeft genoten. Ze heeft vooral refreinen (meer dan 200 zijn er overgeleverd) geschreven, een geliefd genre van de rederijkers. Tijdens haar leven werden drie refreinenbundels gedrukt, respectievelijk in 1528, 1548 en 1567. In de eerste twee bundels valt ze Luther en zijn volgelingen aan. De derde bundel bevat vooral teksten over de dood en de vergankelijkheid. Doordat haar eerste bundel kort na verschijning in het Latijn werd vertaald, kreeg haar werk ook internationale bekendheid. Maar alleen haar godsdienstige en moraliserende refreinen zijn in gedrukte vorm verschenen. De refreinen met profane inhoud (over man-vrouwrelaties, huwelijk en liefde in het algemeen en haar eigen liefdesleven) zijn alleen in handschrift bewaard. Die teksten zijn vaak satirisch en moraliserend.

Over Anna Bijns' leven is niet zo veel met zekerheid geweten. De belangrijkste kenner van het leven en het werk van Anna Bijns is Herman Pleij, die in 2011 een boek over haar publiceerde onder de titel *Anna Bijns, Van Antwerpen*. Een samenvatting van zijn boek geeft hij zelf in de *Boekenkrant* van oktober 2013. Zie: <https://boekenkrant.com/anna-bijns-moet-bij-de-tien-grootste-schrijvers/>

Pleij is van mening dat Anna Bijns behoort tot de tien grootste Nederlandse schrijvers en zelfs de grootste van alle rederijkers is geweest, hoewel ze geen lid was van een rederijkerskamer.

Veel van Bijns' gedichten gaan over de bedrogen liefde. Pleij is van mening dat haar poëzie over dit onderwerp sterk autobiografisch is. Ze voelt zich bedrogen en ze scheldt 48 refreinen lang op de man die haar in de steek laat. Haar refreinen zouden een profiel laten zien van deze minnaar: hij is wijs, ouder dan zij en de liefde mag niet bekend zijn. Zeer waarschijnlijk was hij een monnik en wellicht ook haar biechtvader. Of er voldoende bewijsplaatsen zijn om dit allemaal te staven, is niet helemaal duidelijk. Zie hierover:

<https://www.dbnl.org/titels/titel.php?id=plei001gevl01>

Teksten

Het literaire werk van Anna Bijns kan inhoudelijk ingedeeld worden volgens de drie thema's van de rederijkers:

- In 't vroede: over het zuivere geloof, tegen de afvallige Lutheranen en tegen misbruiken in de Roomse Kerk;
- In 't zotte: satire rond huwelijk en gezin, 'kloosteramusement', 'zottenteksten' of 'onderbroekenlol';
- In 't amoureuze: hartstochtelijke liefdeslyriek, klachten over bedrogen liefde.

In de bloemlezing van H. Pleij uit 2013 worden de gedichten onder vier thema's geplaatst: 'bedrogen liefde' (19 teksten), 'huwelijk en gezin' (9 teksten), 'Lutherse ketterij' (22 teksten) en 'verdorven wereld' (7 teksten).

Omdat het thema 'huwelijk en gezin' het meest verbonden is met de literatuur uit haar tijd, met de laatmiddeleeuwse maatschappelijke ontwikkelingen en met het privéleven van Anna Bijns, hebben we in dit leermiddel gekozen voor drie refreinen rond hetzelfde onderwerp. De eerste twee satirische refreinen geven verschillende visies op dit thema, maar ze hangen ook met elkaar samen, omdat ze elkaars tegenhangers zijn. Het derde refrein beschrijft op komische wijze het thema van de pantoffelheld, dat buitengewoon populair was in de zestiende eeuw. We willen onze keuze voor deze drie verwante teksten ook motiveren door een verwijzing naar het feit dat ze door hun komisch karakter de leerlingen zeker zullen amuseren en aanleiding kunnen geven tot geanimeerde discussies over de rolverdeling van man en vrouw in het huwelijk.

Genre

We kennen bijna uitsluitend refreinen van Anna Bijns. Het refrein was de meest populaire dichtvorm van de rederijkers. Bij haar bestaan die refreinen meestal uit vijf strofen. Voor de 15 à 20-regelige strofen kiest ze een strak rijmschema, dat voor elke strofe hetzelfde is. De laatste regel van elke strofe, de stokregel, wordt telkens herhaald en ook gebruikt als titel (thema) van het refrein. De laatste strofe is opgedragen aan de Prins. Met die Prins werd oorspronkelijk de beschermheer van de rederijkerskamer bedoeld, maar bij Anna Bijns is het niet

meer dan een symbolische aanspreking geworden. Als het thema van het refrein iets met het huwelijk of de relatie man-vrouw te maken heeft, wordt de Prins soms vervangen door een Prinses, bv. in het eerste refrein van dit leermiddel.

Anna Bijns beoefent de refreinkunst met groot meesterschap. Elks strofe bevat een nieuwe argumentatie waarmee ze de boodschap (de stokregel) kracht kan bijzetten. Volgens Pleij is de structuur van het refrein ‘geschapen voor de voordracht’ (2013, p. 148). Zulke gedichten zijn in de eerste plaats bedoeld om voor een publiek ten gehore te brengen ‘op een speciale refreinton, die tussen zingen en zeggen in staat’. Zo’n voordracht vertoont veel overeenkomsten met de wijze waarop vandaag de dag gedichten worden ‘gerapt’: half gesproken en half gezongen, met een stevige beat en veel ritme. Het korte refrein van een rapgedicht kunnen we gemakkelijk met de stokregel vergelijken.

Zie ook: [https://nl.wikipedia.org/wiki/Rap_\(muziekstijl\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Rap_(muziekstijl))

Bibliografie

Algemeen Letterkundig Lexicon. Zie:

https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_02705.php

Y. Bleyerveld, *Hoe bedriechlijk dat die vrouwen zijn. Vrouwenlisten in de beeldende kunst in de Nederlanden circa 1350-1650*. Zutphen: Primera Pers, 2000.

De canon van de Nederlandstalige literatuur. De 50+1 mooiste literaire werken. Antwerpen: KANTL & Vrijdag, 2020.

P. Claes, *Lyriek van de Lage Landen. De canon in tachtig gedichten*. Amsterdam: De Bezige Bij, 2008.

L. Dresen-Coenders, ‘De strijd om de broek. De verhouding man/vrouw in het begin van de moderne tijd (1450-1630)’. In: *De Revisor*. Jaargang 4 (1977). Zie: https://www.dbnl.org/tekst/rev002197701_01/rev002197701_01_0163.php

L. Dresen-Coenders, *Helse en hemelse vrouwenmacht omstreeks 1500*. Nijmegen/Utrecht: SUN/LOKV, 1988.

J. Janssens, *Vreemd vertrouwd. De middeleeuwse mens en zijn ideeënwereld*. Amsterdam: AUP, 2018.

Judith Kessler, *Princesse der Rederijkers. Het oeuvre van Anna Bijns: argumentatieanalyse – structuuranalyse – beeldvorming*. Proefschrift. Radboud Universiteit Nijmegen, 2012.

G. Komrij, *De Nederlandse poëzie van de twaalfde tot en met de zestiende eeuw in duizend en enige bladzijden*. Amsterdam: Bert Bakker, 1994.

H. Pleij, 'Wie wordt er bang voor het boze wijf? Vrouwenhaat in de middeleeuwen'. In: *De Revisor*. Jaargang 4 (1977). Zie: https://www.dbnl.org/tekst/rev002197701_01/rev002197701_01_0164.php

H. Pleij, *Het literaire leven in de middeleeuwen*. Culemborg: Educaboek, 1984. Zie: <https://www.dbnl.org/titels/titel.php?id=plei001lite02>

H. Pleij, 'Taakverdeling in het huwelijk; over literatuur en sociale werkelijkheid in de late middeleeuwen'. In: *Literatuur* 3 (1986). Zie: https://www.dbnl.org/tekst/lit003198601_01/lit003198601_01_0010.php

H. Pleij (ed.), *Anna Bijns. 't Is al vrouwenwerk. Refreinen*. Amsterdam: Querido, 1994. Zie: <https://www.dbnl.org/titels/titel.php?id=bijn003hple01>

H. Pleij, *Van karmijn, purper en blauw. Over kleuren van de Middeleeuwen en daarna*. Amsterdam: Prometheus, 2002.

H. Pleij, *Het gevleugelde woord. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1400-1560*. Amsterdam: Bert Bakker, 2006. Zie: <https://www.dbnl.org/titels/titel.php?id=plei001gevl01>

H. Pleij, *Anna Bijns, van Antwerpen*. Amsterdam: Bert Bakker, 2011.

H. Pleij (ed.), *Meer zuurs dan zoets. Refreinen & rondelen van Anna Bijns*. Amsterdam: Prometheus, 2013.

Websites

<https://litterairecanon.be/nl/werken/refreinen-i>

<https://canon2015.litterairecanon.be/nl/werken/refreinen-i>

<https://canon2015.litterairecanon.be/nl/werken/refreinen-i/anna-bijns-inspireert>

<https://litterairecanon.be/nl/werken/media-bijns>

<http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Bijns,%20Anna>

https://nl.wikipedia.org/wiki/Anna_Bijns

<https://alchetron.com/Anna-Bijns>

<https://literatuurmuseum.nl/nl/overzichten/activiteiten-tentoonstellingen/pantheon/anna-bijns>

<https://www.youtube.com/watch?v=sQw7NttDpMw>

https://www.dbnl.org/tekst/_ons003199001_01/_ons003199001_01_0104.php

<https://boekenkrant.com/anna-bijns-moet-bij-de-tien-grootste-schrijvers/>

<https://jeroenboschplaza.com/litteraire-bron/bijns-ed-1886/>

https://www.dbnl.org/tekst/_nee005201301_01/_nee005201301_01_0011.php

<http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Bijns,%20Anna>

https://www.dbnl.org/tekst/_voo013201201_01/_voo013201201_01_0025.php

<https://rosavzw.be/nl/themas/rolmodellen/literatuur/anna-bijns>

https://www.goodreads.com/author/show/4380951.Ann_Bijns

<https://www.rd.nl/artikel/416973-spotlight-anna-bijns-meer-suers-dan-soets>